

«Mindre lokale bondehelgener havde vi ogsaa...»

Om lokale helgener og lokale hellige personer i Numedal, Telemark og Agder

Av Herleik Baklid

Sentralt i middelalderens religiøse liv stod helgener og helgenkult. De fleste av helgenene var anerkjent av kirken som institusjon, men det fantes også helgener som kirken ikke anerkjente. Her i landet kjenner vi til flere slike helgener. I boka *Norges kirker i middelalderen* skriver Harry Fett: «Mindre lokale bondehelgener hadde vi ogsaa, de fleste var fra Telemarken, som Tollef Salemand, hvem flere smaakirker var viet til»¹ I det følgende skal vi undersøke nærmere forekomsten av disse lokale helgenene, og hvorvidt Fetts påstand om at de fleste av dem forekom i Telemark medfører riktighet. Videre skal vi også se på hvem de var, hvilken plass og betydning de hadde i lokalsamfunnet og hvordan de har nedfelt seg i tradisjon og skriftlig kildemateriale.

Med lokale helgener menes her helgener som har lokal tilhørighet og tilknytning, som var gjenstand for kult innenfor et geografisk avgrenset område og som ikke var offisielt anerkjent av kirken. I nært slektskap til de lokale helgenene har vi en annen gruppe hellige personer. Det er personer som har lokal tilhørighet og som av lokalbefolkningen ble ansett for å være hellige, men hvor vi ikke har noen direkte eller indirekte belegg for at de har vært gjenstand for kult. Jeg har valgt å kalle disse for lokale hellige personer.

Tollef Salemand eller Tollef Sal, som Fett skriver om, skal ifølge tradisjonen ha bodd i Tesungdalen i Tinn.² Han skal ha vært den første som ryddet gård i dalen. Før han døde bygde han ei hytte der han hengte opp ei eikekiste i to jernlenker, og bestemte at hans lik skulle legges ned i den. I lang tid helligholdt bøndene i dalen «Tollefsvok». Da samlet de seg ved hytta og sang lovsanger. Denne dyrkinga av Tollef på-

gikk like til 1692. Presten sørget da for at hytta ble brent.³ Tilnavnet Sal må ha sammenheng med denne hytta, og komme av det gammelnorske ordet «salr», som bl.a. betyr hus med ett rom.⁴

Tollef eller Tollev er varianter av navnet Torleiv.⁵ Det er derfor ikke urimelig å tro at Tollef Sal er den samme helgenen som den hellige Torleiv som vi kjenner fra Elverum. Der har det stått et kapell viet til Torleiv. «Hellig Torloffs capel er it lidit huss, som staar paa Elffuerims kirckegaard oc i bispernis tid haffde sin synderlig kirckewerge oc rente.»⁶ Dessuten finnes det i Elverum ei kilde som bærer navnet hans, Tollefskjella.⁷

Denne lokale helgenen Torleiv er svært trolig identisk med Sverresagaens Torleiv Breiskjegg. Han ga seg ut for å være sønn av Øystein Haraldsson, og var høvding for en flokk som reiste seg i Marker (dvs. bygdene Aremark, Øymark og Rødenes sogn i Norge og Nordmarka i Sverige) i 1190. Tidligere hadde han vært munk, og blant enkelte hadde han ord på seg for en svært vis og ordhag mann. Sommeren året etter, dvs. 1191, ble Breiskjeggflokket angrepet av bøndene, og Torleiv ble drept sammen med det meste av flokken. Etter dette gikk det ord om at Torleiv var hellig, og at det brant lys over grava hans.⁸ «Eptir fall Breiðskeggs var því upplostit, at hann væri heilagr, [...]»

Björt kveða brenna kerti
Breiðskeggs yfir leiði; [...].¹⁰

(Etter Breiskjegg's fall kom det opp snakk om at han skulle være hellig, [...].

De sier at kjerten brenner
bjart over Breiskjegg's gravsted; [...].

Dersom det er slik vi tror, at Tollef Sal og den

hellige Torleiv er en og samme helgen, har Torleiv i Tinn blitt tillagt en lokal tradisjon som spesifikt knytter han til stedet. Dette er ikke uvanlig når det gjelder helgener. Det finnes f.eks. mye tradisjon om Olav den hellige som gir han en spesiell tilknytning til ulike steder og bygging av forskjellige kirker. Selv på steder hvor han etter all sannsynlighet ikke har vært, er det funnet slik tradisjon om han.¹¹ I Tonstad i Vest-Agder var en hule viet til Torleiv, og ble derfor kalt «Torvkjørshelleren».¹²

Men Tollef Sal har ikke vært den eneste lokale helgenen i Telemark. Fra Telemark og Numedal er det kjent tre diplomer fra 1400- og 1500-tallet som alle er datofesta til Taraldsmessedagen eller bruker Taraldsmessedagen som utgangspunkt for datofestinga.¹³ Så langt en kjenner til er helgendagen Taraldsmess ikke kjent fra andre steder av landet. Dette skulle derfor tyde på, slik Lilli Gjerløw hevder, at vi her har å gjøre med en lokal helgenkult som er avgrenset til Telemark og Numedal.¹⁴

I Seljord har datoen for Taraldsmess levd i den muntlige tradisjonen like opp til vår tid, og ifølge den er Taraldsmess den 12. februar.¹⁵ Taraldsmess har i seljordstradisjonen også vært merkedag. Dersom det var både skya og solgløtt denne dagen, skulle det bli et godt år.¹⁶ Ellers støter vi på reminisenser etter Tarald i uttrykk som «Taraldsvær» og «Taraldsskog». «Taraldsvær» vil si skya vær, men ikke regn, mens «Taraldsskog» ble brukt om skog der trea sto såpass langt fra hverandre at grasset mellom dem kunne slås.¹⁷

Det er relativt lite vi har av opplysninger om Tarald. Det eldste av de tre nevnte diplomene er fra 1467. Tarald må følgelig ha levd og fått sin egen messedag før 1467. Men vi veit ikke hvorfor 12. februar er blitt hans messedag. Kanskje kan det ha vært hans dødsdag. Det var i alle fall ikke uvanlig at dødsdagen ble messedag eller minnedag for helgener med hjemsted i Norden eller den norske kirkeprovins. Dette gjelder f.eks. Olav den hellige, Knut den hellige, Knut Lavard og orknøyjarlen Magnus Erlendsson.¹⁸

Ifølge tradisjonen kunne Tarald «hengje vottane frå seg på solstrålane når han var inne i kyrkja til messe».¹⁹ Dette er ikke enestående for Tarald. Motivet er et vandremotiv, og det er knytta til flere lokale hellige personer. I *Gamalt or Satesdal* skriver Johannes Skar: «Sundri Solli var so skjikkeleg 'n mann'e; han hengde vettinn' på solveven [...]»²⁰ Det samme blir også fortalt

om presten Lille-Jæger i Fyresdal,²¹ og om Besse på Knaben i bygda Fjotland i Vest-Agder.²²

Dette motivet om atferd i strid med naturlovene, skal vise og godtgjøre at personene var hellige. Det tjener som tegn på deres spesielle religiøse tilknytning, og at de ikke var vanlige mennesker.

Fra helgenlitteraturen og annen litteratur kjenner vi igjen at handlinger eller hendelser i strid med naturlovene eller som ble oppfattet å være i strid med naturlovene, er knytta til helgenene som tegn på deres hellighet. Snorre forteller f.eks. at hår og negler hadde vokst på Olav den hellige i løpet av det året han hadde ligget i jorda.²³

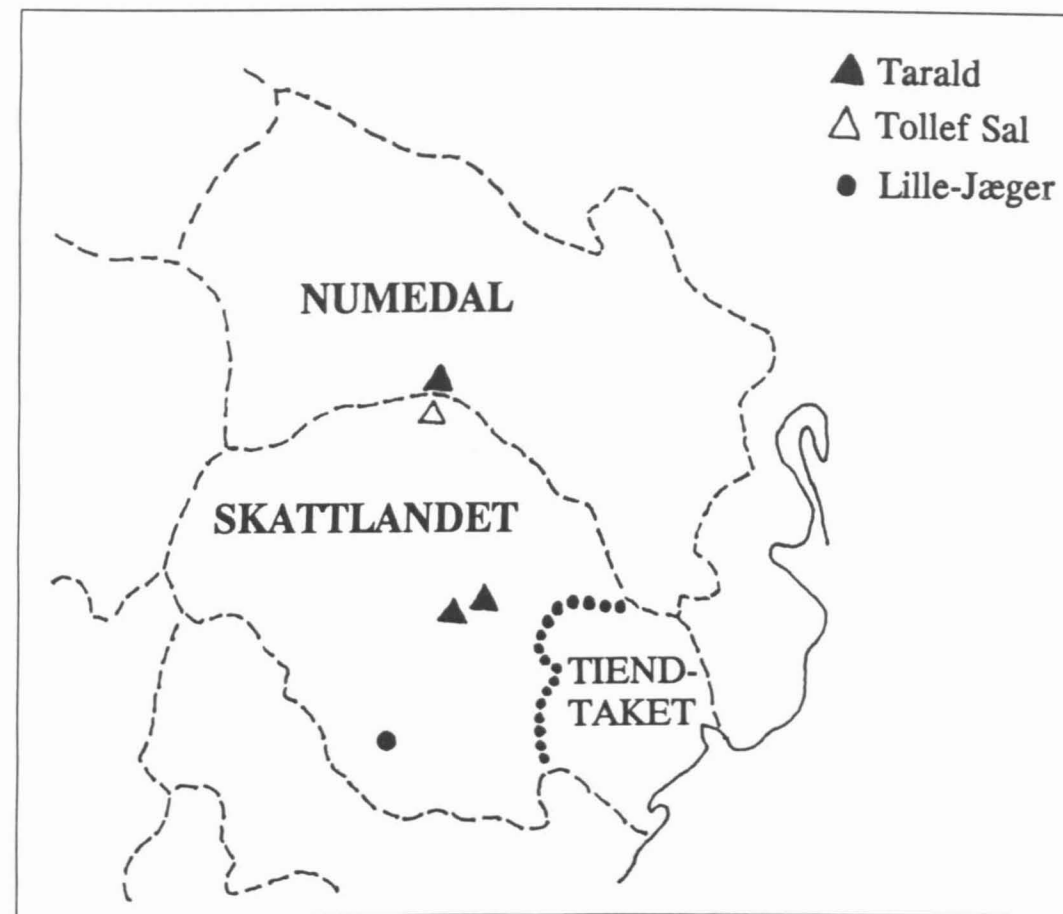
Om St. Hallvard fra Lier forteller legenden at drapsmennene bandt en stein om halsen på han og søkte han i Drammensfjorden. Seinere ble liket funnet flytende på vannet med steinen om halsen.²⁴ Dette ble oppfattet som en naturstridig begivenhet, og dermed som et tegn på Hallvards hellighet.²⁵

Denne typen motiver om atferd eller hendelser som brøt med naturlovene eller som ble oppfattet å bryte med naturlovene, har klare forbindelseslinjer til Bibelens fortelling om at Jesus stod opp fra de døde. Det interessante i denne sammenhengen er at slike motiver som tegn på hellighet også har vært tillagt lokale helgener, og ikke bare helgener som var anerkjent av kirken.

Til de lokale helgenene i Telemark regner også forskerne den hellige Tove.²⁶ I et diplom skrevet i 1369 i forbindelse med at Tuddal kirke brant, heter det:

at Kiætil aadernemfder slækte lioseth j hæligha Toofuæ koofua sem hann hafde vpp tænt. vm daghen þa sem kirkian j Tuthdale bran.²⁷

Ludvig Daae mener at den hellige Tove var en eneboer som etter sin død ble dyrket i sin kove ved Tuddal kirke.²⁸ Tove var et vanlig mannsnavn her i landet i middelalderen.²⁹ Det er derfor ikke urimelig at den hellige Tove har vært en helgen med lokal tilknytning. Men vi kan ikke se bortifra at den hellige Tove har sitt opphav på De britiske øyer. I år 870 ble de tre eremittene Tancred, Torthred og Tova i Thorney drept av dansker. De to førstnevnte var menn, mens Tova var kvinne. De ble alle tre skrinlagt og gjenstand for kult i Thorney. Utover dette er det lite vi veit om dem.³⁰ På bakgrunn av kontakten Norge hadde med øyene i vest i høymiddelalderen, er det ikke utenkelig at den hellige Tove som omtales i diplommet fra Telemark, er identisk med

Kart 1. Kartet angir stedene i Numedal og Telemark der det er belegg for lokale helgener og lokale hellige personer.

helgenen Tova på De britiske øyer. Da den hellige Toves opphav således kan være noe usikker, har jeg valgt å utelate denne helgenen i den videre behandlinga.

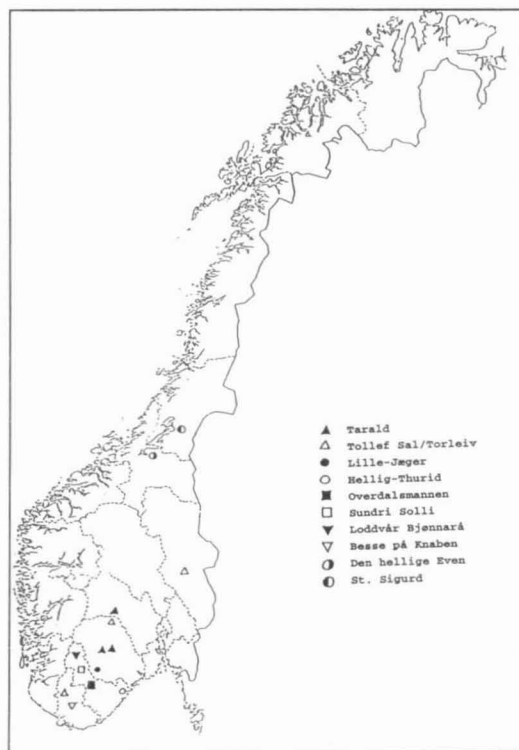
Vi står dermed tilbake med to lokale helgener og en lokal hellig person i Numedal og Telemark – Tarald, Tollef Sal og Lille-Jæger. La oss så plote inn på kartet de stedene der vi har belegg for dem.

Av kart 1 ser vi at de fem stedene ligger i Øvre Numedal og i Øvre Telemark. Dette er interessant fordi det i disse områdene aldri lyktes kirken å innføre årstiende.³¹ Øvre Telemark ble kalt Skattlandet, og i stedet for årstiende betalte bøndene her biskops- og Olavsskatt til biskop og kirke og reiða til presten. Hver gård betalte til sammen 2 kalveskinn i biskops- og Olavsskatt.³² Andreas Holmsen har regnet ut at tien-deytelsen som ble betalt av en bonde i Nedre

Telemark, kalt Tientdaket, var 6–7 ganger større enn biskops- og Olavsskatten som en bonde i Skattlandet betalte.³³ Selv om Holmsen har utelatt prestreiða i regnestykket, er det likevel klart at bøndene i Skattlandet betalte lite i skatter og ytelser til kirken.

Når det gjelder Numedal, betalte også bøndene der prestreiða.³⁴ Videre ser det ut til at de betalte de samme type skatter med det samme beløp som bøndene i Skattlandet til biskop og kirke.³⁵ Altså betalte bøndene i både Numedal og Øvre Telemark langt mindre i skatter og ytelser til kirken enn bøndene andre steder gjorde. Med andre ord var de ikke fullt integrert i det kirkelige økonomiske system. Dette skjedde først med den geistlige lønnsloven i 1897.³⁶

Dersom det er slik Fett hevder at de fleste lokale helgenene forekom i Telemark, synes det å være en sammenheng mellom manglende in-

Kart 2. Kartet angir stedene i Norge der det er belegg for lokale helgener og lokale hellige personer.

tegrering i kirkens økonomiske system og forekomst av lokale helgener og lokale hellige personer. Den manglende integreringen ser altså ut til ikke å bare omfatte økonomiske anliggender, men også sider ved selve det trosmessige og religionsutøvelsen.

Spørsmålet er så om det er slik Fett påstår, og om den påviste sammenhengen er av en slik karakter at den er til stede ved alle eller nesten alle kjente tilfeller av lokale helgener og lokale hellige personer. Vi skal derfor foreta en registrering av dem og plote samtlige steder der vi har belegg for slike inn på kart (se kart 2).³⁷

Foruten Tarald, Tollef Sal/Torleiv og Lille-Jæger, har vi allerede nevnt Sundri Solli og Besse på Knaben i bygda Fjotland i Vest-Agder. Videre skal det i Sætesdal ha levd en hellig person som ble kalt Overdalsmannen,³⁸ og ei kvinne i Sønleled i Aust-Agder som ble kalt «Hellig-Thurid».³⁹ I Valle i Sætesdal skal Lidvor eller Loddvår Bjønnerå ha levd. En gang han var på vei hjem fra kirken i Valle, ble han svært tørst og sliten like før han var fremme. På dette stedet

sprang det opp ei kilde, og den fikk siden navnet den hellige Lidvors kilde.⁴⁰

På Vassfjellet, mellom Melhus og Klæbu, fins ei kilde som bærer navnet den hellige Evens kilde.⁴¹ St. Sigurd, som har vært kjent i Trøndelagsbygdene, har trolig også vært en lokal helgen.⁴²

Registreringen vi har foretatt viser at det er i Øvre Numedal, Øvre Telemark og Agder at både de fleste lokale helgener og lokale hellige personer har forekommet og hvor vi har de fleste belegg for slike. Fett opererer følgelig med et for lite kjerneområde. Det omfatter også Agder og Øvre Numedal. Men i Agder betalte bøndene årstiende.⁴³ Altså her finner vi ikke sammenhengen mellom manglende integrering i kirkens økonomiske system og forekomsten av lokale helgener og lokale hellige personer. Derimot framstår en annen og mer interessant sammenheng, en sammenheng som har å gjøre med jordeiendomsforholdene. Numedal, Øvre Telemark og Agder tilhørte nemlig de områdene av landet der bøndene eide det meste av jorda, og hvor de i relativt stor grad også selv eide den jorda de drev. Dette i motsetning til andre deler av landet der bøndene i langt større utstrekning var leilendinger og drev jord som tilhørte en jordegodseier, f.eks. kirken eller kongen.⁴⁴ Med andre ord kan det være en sammenheng mellom høy grad av bondeselveie og forekomst av lokale helgener og lokale hellige personer.

Folkeminnegranskeren Svale Solheim har påvist en tilsvarende sammenheng når det gjelder folkeviser fra middelalderen. Det var nettopp i bondeselveierbygdene i Telemark og Agder at de overlevde i den muntlige tradisjonen.⁴⁵

De selveiende bøndene i Numedal, Øvre Telemark og Agder hadde ei langt friere stilling enn leilendingbøndene i andre deler av landet, og de var ikke vant til å måtte underordne seg andre i samme grad. Dette ser ut til å ha gitt seg utslag på ulike måter og gitt grobunn og livsvilkår for spesielle kulturelle ytringsformer og fenomener. Ei inngående drøfting av årsakene til dette vil måtte bli relativt omfattende. Jeg må derfor la det ligge i denne omgang. Men det skulle være

hevet over tvil at vi her står overfor ei spennende og svært interessant problemstilling.

Herleik Baklid

Høgskolelektor

Adr.: Høgskolen i Telemark

Avd. for kultur og humanistiske fag
3800 Bø i Telemark

Noter

- 1 Harry Fett: *Norges kirker i middelalderen*, Kristiania 1909, s. 140.
- 2 Ludvig Daae: *Norske Bygdesagn*, Christiania 1870, s. 1. Ludvig Daae: *Norges Helgener*, Christiania 1879, s. 198 og Conrad Nicolai Schwach: *Thelemarkiske Optegnelser*, Norske Folkeminnesamlinger II, 3, Risør 1921, s. 13f.
- 3 Daae 1870 s. 1f. Cf. Schwach 1921 s. 13f.
- 4 Leiv Heggstad m.fl. 1975: *Norrøn ordbok*, 3. utgåve, Oslo, oppslagsordet salr.
- 5 Se f.eks. Stemschaug, Ola (red.) *Norsk personnamnleksikon*, Oslo 1982, s. 226.
- 6 *Biskop Jens Nilssøns visitasbøger og reiseoptegnelser 1574–1597*, utgitt av Yngvar Nielsen, Kristiania 1885, s. 14.
- 7 Lars M. Fjellstad: *Gammelt frå Elvrom*, NFL 57, Oslo 1945, s. 9.
- 8 *Konunga Sögur, sagaer om Sverre og hans efterfølgere*, utgitt av C. R. Unger, Christiania 1873, s. 120.
- 9 Ibid.
- 10 Ibid.
- 11 Se f.eks. Olav Bø: *Heilag-Olav i norsk folketradisjon*, Oslo 1955, s. 30ff.
- 12 Kristofer Visted og Hilmar Stigum: *Vår gamle bondekultur bd. 2*, Oslo 1952, s. 323.
- 13 De tre diplomene er henholdsvis fra Mykkestu i Uvdal, Sandland i Brunkeberg og Klomset i Seljord. (*Diplomatarium Norvegicum* bd. IX, Christiania 1878, s. 371, *Diplomatarium Norvegicum* bd. XI, Christiania 1884, s. 193 og Riksarkivet, Deichmanske diplomsamling nr. 265.)
- 14 Lilli Gjellerløw: *Helgener, Norge, KLNMBd. 6*, Oslo 1961, sp. 332f.
- 15 Bergit Telnes: *Bergverksdrift og bondeopprør, Vest-Telemark 1538–1549*, hovedoppgave i historie, UiO 1991, s. 144.
- 16 Se f.eks. Lokalhelgen-tradisjon blir oppattnya. Taraldsmess i Seljord kyrkje, *Vest-TelemarkBlad* 11/2–95, s. 11.
- 17 Telnes 1991, s. 144 og Tov Flatin: *Seljord bd. 1*, Oslo 1942, s. 350.
- 18 Se f.eks. Alver 1981 s. 112, 134, 148 og 153.
- 19 Telnes 1991, s. 144.
- 20 Johannes Skar: *Gammelt or Sætesdal, samla utgåve, bd. 1*, Oslo 1961, s. 282.
- 21 Daae 1879, s. 202.
- 22 Daae 1870, s. 4.
- 23 Snorre Sturlasson: *Heimskringla*, utgitt av C. R. Unger, Christiania 1868, s. 507.
- 24 *Heilagra Manna Sögur bd. 1*, Christiania 1877, s. 398.
- 25 Det har forekommet tilfeller da druknede personer med stein surret fast til kroppen har flytt opp til vannoverflata. Årsaken til dette er at det ved forråtnelsesprosessen foregår gassutvikling som kan være såpass sterk at selv legemer med ekstra tyngde flyter opp. (Cf. Andreas Seierstad: *St. Hallvard-legenda, Oluf Kolsrud in memoriam*, Oslo 1946, s. 55.) Følgelig er det altså ikke i strid med naturlovene at St. Hallvard kan ha flytt opp med steinen fastbundet til halsen. Når dette likevel har blitt brukt som tegn på hans hellighet, må det henge sammen med at slikt forekommer relativt sjeldent og derfor av samtida oppfattet som naturstridig.
- 26 Daae 1879, s. 196 og Visted og Stigum 1952, s. 323.
- 27 *DN bd. V*, Christiania 1861, s. 197.
- 28 Daae 1879 s. 197.
- 29 Vågslid, Eivind: *Norderlandske fyrenamn*, Eidsvoll 1988, s. 375f.
- 30 David Hugh Farmer: *The Oxford Dictionary of Saints*, Second edition, Oxford – New York 1990, s. 396.
- 31 Lars Hamre: *Tiend, KLNMBd. 18*, Oslo 1974, sp. 282 og Asgaut Steinnes: *Gamal skatteskipnad i Noreg, fyrste luten*, Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1930. No. 1, Oslo 1930, s. 141 og 148.
- 32 Steinnes 1930, s. 141f.
- 33 Andreas Holmsen: *Nye studier i gammel historie*, Oslo – Bergen – Tromsø 1976, s. 147.
- 34 Steinnes 1930, s. 148.
- 35 Ibid. s. 150.
- 36 Hamre 1974, sp. 282.
- 37 Registreringen er hovedsakelig foretatt på grunnlag av A. Chr. Bang: *Norges hellige Kilder efter Reformationen*, Christiania Videnskaps-Selskabs Forhandlinger 1885, No. 6, Christiania 1885, Daae 1879 og Visted og Stigum 1952.
- 38 Johannes Skar: *Gammelt or Sætesdal, samla utgåve, bd. II*, Oslo 1961, s. 45.
- 39 Visted og Stigum 1952, s. 323.
- 40 Skar 1961 bd. I, s. 282 og Bang 1885. Cf. Visted og Stigum 1952, s. 320.
- 41 Bang 1885, s. 8f.
- 42 Visted og Stigum 1952, s. 323.
- 43 Cf. Per Sveaas Andersen: *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800–1130*, Bergen – Oslo – Tromsø 1977, s. 335.
- 44 Halvard Bjørkvik og Andreas Holmsen: *Kven åtte jorda i den gamle leiglendingstida?*, 2. opplag, Trondheim 1978, særlig s. 43f, 57ff og 101ff. Bjørkvik og Holmsen har her undersøkt jordeien-

domsforholdene ved midten av 1600-tallet, men det er grunn til å tro at forholdene ikke har vært vesentlig annerledes tidligere.

- 45 Svale Solheim: Det norske folkeviseområdet i begynnelsen av 1800-tallet, *Norveg 16*, Oslo – Bergen – Tromsø 1973, s. 85ff. Olav Bø har for de samme bygdene påvist sammenheng mellom bondeselveie og forekomst av tradisjon om deildegasten. (Olav Bø: *Deildegasten, Norveg 5*, s. 121.)

Utrykte kilder

Riksarkivet, Deichmanske diplomsamling nr. 265.

Trykte kilder og litteratur

Alver, Brynjulf: *Dag og merke*, Bergen – Oslo – Tromsø.

Andersen, Per Sveaas 1977: *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800–1130*, Bergen – Oslo – Tromsø.

Bang, A. Chr. 1885: *Norges hellige Kilder efter Reformationen*, Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger 1885, No. 6, Christiania.

Biskop Jens Nilssøns visitasbøger og reiseoptegnelser 1574–1597, utgitt av Yngvar Nielsen, Kristiania 1885.

Bjørkvik, Halvard og Andreas Holmsen 1978: *Kven åtte jorda i den gamle leigendingstida*, 2. opplag, Trondheim.

Bø, Olav 1955: *Deildegasten, Norveg 5*, Oslo, s. 105–124.

Bø, Olav 1955: *Heilag-Olav i norsk folketradisjon*, Oslo.

Diplomatarium Norvegicum bd. V, IX og XI, Christiania 1849–1884.

Daae, Ludvig 1870: *Norske Bygdesagn*, Christiania.

Daae, Ludvig 1872: *Norske Bygdesagn, anden samling*, Christiania.

Daae, Ludvig 1879: *Norges Helgener*, Christiania.

Farmer, David Hugh 1990: *The Oxford Dictionary of Saints*, Second edition, Oxford – New York.

Fett, Harry 1909: *Norges kirker i middelalderen*, Kristiania.

Flatin, Tov 1942–45: *Seljord* bd. I og II, Oslo.

Gjerløw, Lilli 1961: *Helgener, Norge, KLNMBd. 6*, Oslo, sp. 332–333.

Hamre, Lars 1974: *Tiend, Noreg, KLNMBd. 18*, Oslo, sp. 280–287.

Heggstad, Leiv m.fl. 1975: *Norrøn ordbok*, 3. utgåve, Oslo.

Heilagra Manna Sögur bd. I, utgitt av C. R. Unger, Christiania 1877.

Helland, Amund 1900: *Norges land og folk. Topografisk-statistisk beskrivelse over Bratsberg amt*, første del, Kristiania.

Hodne, Bjørne 1974: Noen metodiske problemer i studiet av skikker, *Heimen XVI*, s. 363–378.

Holmsen, Andreas 1976: *Nye studier i gammel historie*, Oslo – Bergen – Tromsø.

Konunga Sögur, sagaer om Sverre og hans efterfølgere, utgitt av C. R. Unger, Christiania 1873.

Liebott, Niels-Knud 1982: *Hellige mænd og kvinder*, Højbjerg.

Olsnes, Aanund 1988: *Ustyrlege Telemark*, i Halvard Kaasa m.fl. (red.): *Spel og dans. Folkemusikk og dans i Telemark*, Bø i Telemark, s. 25–37.

Olsnes, Aanund 1991: *Telemarks seine integrasjon i kongeriket Noreg – bakgrunn og fylgjer, Heimen 4/91*, s. 193–203.

Seierstad, Andreas 1946: *St. Hallvard-legenda, Oluf Kolsrud in memoriam*, Oslo.

Schwach, Conrad Nicolai 1921: *Thelemarkiske Optegnelser*, Norske Folkeminnesamlarar II, 3, Risør.

Skar, Johannes 1961: *Gamalt or Sætedal, samla utgåve, bd. I–III*, Oslo.

Solheim, Svale 1973: *Det norske folkeviseområdet i begynnelsen av 1800-tallet, Norveg 16*, Oslo – Bergen – Tromsø, s. 85–95.

Steinnes, Asgaut 1930: *Gamal skatteskjipnad i Noreg, fyrste luten*, Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1930. No. 1, Oslo.

Stemshaug, Ola (red.) 1982: *Norsk personnamnleksikon*, Oslo.

Sturlasson, Snorre 1868: *Heimskringla*, utgitt av C. R. Unger, Christiania.

Telnes, Bergit 1991: *Bergverksdrift og bondeopprør, Vest-Telemark 1538–1549*, hovedoppgave i historie, UiO.

Vest-Telemark Blad 11/2–95.

Visted, Kristofer og Hilmar Stigum 1952: *Vår gamle bondekultur* bd. 2, Oslo.

Vågslid, Eivind 1988: *Norderlendske fyrenamn*, Eidsvoll.

Wille, Hans Jacob 1786: *Beskrivelse over Sillejords Præstegjeld i Øvre-Telemarken i Norge*, Kjøbenhavn, ny utgåve 1989.